

جایگاه «الهام»

در شعر شاعران (قرن ۴ تا ۶ هـ.ق)

تألیف:

دکتر سید امیر اشیر علیا لواسانی

با مقدمه

دکتر کامل احمد نژاد

سرشناسه	:	شیخ علیا لواسانی، سمیرا،
عنوان و نام پدیدآور	:	جایگاه «الهام» در شعر شاعران (قرن ۴ تا ۶ هـ. ق.)
مشخصات نشر	:	تألیف: سمیرا شیخ علیا لواسانی
مشخصات ظاهری	:	تهران: اسرار دانش، ۱۳۹۸
شابک	:	ص ۸۸
وضعیت فهرست نویسی	:	۹۷۸-۹۶۴-۹۸۶-۱۲۹-۶
یادداشت	:	فیبا
موضوع	:	کتابنامه.
موضوع	:	شعر فارسی—قرن ۴-۶ ق.—تاریخ و نقد
موضوع	:	Persian poetry -- 10-12th century-- History and criticism
موضوع	:	الهام در ادبیات
موضوع	:	Inspiration in literature
موضوع	:	شاعران ایرانی—قرن ۴-۶ ق.—سرگذشتنامه
موضوع	:	Poets, Iranian -- 10-12th century -- Biography
رده بندی سنگر	:	PIR ۳۶۷۶
رده بندی دیویی	:	۸ فا ۱/۲۱
شماره کتابشناسی ملی	:	۵۷۹۷۴۳۵

انتشارات اسرار دانش

جایگاه «الهام» در شعر شاعران (قرن ۴ تا ۶ هـ. ق.)

تألیف: دکتر سمیرا شیخ علیا لواسانی

لیتوگرافی: صدف

چاپ اول، تابستان ۱۳۹۸

شمارگان: ۵۰۰ جلد

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۹۸۶-۱۲۹-۶

حق چاپ این اثر برای ناشر محفوظ است

دفتر مرکزی: تهران، خیابان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، خیابان شهدای ژاندارمری، پلاک ۱۲۶ طبقه ۳

تلفن: ۶۶۴۶۹۷۶۲، فکس: ۶۶۹۶۰۶۵۴

سایت و فروشگاه اینترنتی: www.asrardanesh.ir

پست الکترونیکی: asrardanesh@yahoo.com

فهرست مطالب

۸	پیشگفتار
۹	مقدمه
۱۳	شعر و الهام
۱۷	خواهران موز
۱۹	تابع و تابعه
۲۲	الهام INSPIRATION
۲۳	وحی
۲۵	آنیما آنیموس ANIMA ANIMUS
۲۷	جایگاه الهام در شعر
۴۸	رودکی
۵۱	فردوسی
۵۴	ناصر خسرو قبادیانی
۵۶	مسعود سعد سلمان
۵۷	خاقانی
۵۹	نظامی
۸۱	جمال الدین عبدالرزاق اصفهانی
۸۲	عطار
۸۵	نتیجه گیری
۸۷	کتابنامه

پیشگفتار

ادبیات هر جامعه‌ای بازتاب روابط اجتماعی و روانی افراد آن جامعه است که به صورت نظم و نثر نگاشته شده است، تحقیق و تفحص در ادبیات به شناخت زوایای پنهان، روابط انسانی در جامعه کمک می‌کند و ثبت می‌شود تا این روابط بهتر درک شود. بی‌شک شناخت بیشتر اشعار شاعران، با توجه به تأثیرگذاری آنان در جامعه می‌تواند راهگشای بسیاری از ابهامات شود. الهامات مختلفی که به شاعران و نویسندگان می‌شود از جنبه‌های مختلفی قابل بررسی است. الهام به صورت‌های مختلفی در شعر نمود پیدا می‌کند که این نمادها می‌تواند دیدن چیزی شبه انسانی و یا حتی نگرستن به طبیعت و یا یک شیء و غیر آن بود. باید بسیاری از مردم موهبتی است که شاعران از آن برخوردار بوده‌اند.

محققان هر یک به نوعی سعی در پرده‌برداری از این راز در اشعار داشته‌اند. فلاسفه از دیدی خاص، عام با دیدی سرارآمیز و ناشناخته و روانشناسان از دید ضمیرناخودآگاه و خودآگاه که همراه با رهاشدن انرژی محبوس شده، خارج از هنجارهای جامعه آن را بررسی کرده‌اند. به هر حال «الهام» در اشعار شاعران به خصوص شاعران ایرانی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.

این نیروی اسرارآمیز و شگفت کمتر مورد مطالعه و تحقیق قرار داشته است، این تحقیق با در نظر گرفتن جایگاه «الهام» در اشعار برخی شعرای قرن‌های ۴-۶ سعی دارد چگونگی دریافت الهام توسط شاعران و اهمیت آن در شعر این دوران را بررسی کند.

مقدمه

درست است که شاهکارهای ادبیات ایران و جهان به شکلهای خاصی از تکامل اجتماعی و هنری مربوط می‌شوند اما امروز نیز ما را از نظر زیبایی شناختی ارضاء می‌کند. این آثار مانند یک معیار و یک نمونه‌ی دست نیافتنی عمل می‌کند و بحث از سرچشمه‌های این هنر از مباحث دیرین نقد ادبی است. پیشینه‌ی این بحثها به یونان باستان می‌رسد و پرچم دانش و هنر در دنیای باستان بر دوش یونانی‌ها بود. ظهور شاعران بزرگی چون هومر و تراژدی‌نویسان هنرمندی چون سوفوکل، فیلسوفان یونانی را چه پیش از سقراط و چه پس از او برهنه می‌داشت که به ماهیت هنر و به ویژه ماهیت شعر و تراژدی بیندیشند و درباره ماده و روش نگارش و استگای هر یک به بحث و اظهار نظر بپردازند. آنها به این نتیجه رسیدند که بخشی از هنر نتیجه الهام است. یونانی‌ها برای توجیه شگفتی هنر شاعران و تراژدی‌نویسان به این عقیده رسیدند که هر شاخه از هنر و دانش القاء کنندگانی دارد و از آنها به «موز» تعبیر کردند. این موزها به خدا سر بودند و هر یک از آنان الهام بخش شاخه‌ای از علم و هنر بود، الهام بخش شعر حماسی، شعر مذهبی، شعر غنایی و ... بدین صورت توانایی شاعران در سرودن شعرهای زیبا و اثر گذار توجیه شد.

در میان عربهای پیش از اسلام هم این مسأله مورد توجه قرار گرفت. آنان هنر شگفت انگیز شعر را که به گفته محققان دیوان عرب بود یعنی عربیها به جای همه‌ی دانش‌های ملت‌های دیگر فقط شعر را داشتند، به تلقین جن یا شیطان مربوط دانستند آنها می‌گفتند هر شاعر مردی یک زن جنی عاشقش است و به او شعر تلقین می‌کند و هر زن شاعر یک مرد جنی عاشق اوست و به او شعر تلقین می‌کند.

ابوالفتوح رازی در تفسیر آیه‌هایی از سوره شعرا نوشته است: «هَلْ أَنْبَأُكُمْ عَلَى مَنْ نَزَّلَ الشَّيَاطِينُ» خبر دهم شما را که شیاطین بر که فرود آیند. (۲۲۱/شعرا)
«وَالشُّعْرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ» شاعران را غاویان و جاهلان متابعت کنند.

عبدالله عباس گفت شیاطین اند و ایشان نیز شیاطین را تابعه شعرا می خوانند و اعتقاد کرده اند که تلقین شعر شیاطین می کنند ایشان را و هر کسی را شیاطین در این باب قوی تر باشد شعر او بهتر باشد.... و سبب استقرار این شبهت از این جاست که ایشان را شعر گفته می شود بی رنج و اندیشه بسیار آنچه دیگران مثل آن نتوانند گفتن به رنج و تکلف ایشان پندارند که آن شیطان تلقین می کند.

و انما آن به علم ضروری است از خدای تعالی

(تفسیر ابوالفتح، ج ۸، صص ۳۶۸-۳۶۹)

تعداد این جن ها و شیطان ها در میان عربها بسیار است و گاه هر شاعر جنی و شیطان خاص خود را دارد. دکتر عبدالرزاق حمیده در کتاب شیاطین شعراء به هفت تا از آنها اشاره کرده است: ۱- فریت ۲- شیطان ۳- خابل ۴- هاتف ۵- هاجس ۶- رئی ۷- تابع در شعر و سبب ترسیدن بعضی از آنها اشاره شده است. رودکی گفته است:

ورچه دو صد تابعه فرشت دارد / نیز پری باز و هرچه جنی و شیطان

در شعر ناصر خسرو، سنایی و بدیع الزمخشتری اصطفاغانی هم کلمه «تابعه» آمده است. خاقانی و نظامی به سبب داشتن اعتقاد مذنبی میق برای پرهیز از تابعه و شیطان از الهام یزدان، پیام جبرئیل و خضر سخن گفته. در حدیث نبوی هم آمده است:

«ان من الشعر لحکمه و ان من البیان لسترا»

امروز به جای «موز» و «تابعه» و «تابعه» و جز آن می توان ناخودآگاه را گذاشت و جالب است که تابعه و تابعی که عربها گفته اند با آنچه یونگ آنیما و انیمرس می گوید بسیار نزدیک است. در ادبیات انگلیسی کاملاً جا افتاده است که بگویند شاعر فلان شاعر در حوزه ناخودآگاه است و شعر فلان شاعر در حوزه خود آگاه، ما نیز آرام آگاه و این طرف می رویم که در نقد ادبی از مباحث روانشناسی بیشتر استفاده کنیم اکنون می توان گفت که شعر شاعرانی مانند مولوی و بیدل بیشتر در حوزه ناخودآگاه است و شعر شاعرانی مثل فردوسی و سعدی در حوزه خودآگاه و شعر کسانی چون نظامی و حافظ ترکیب بدیعی است از خودآگاه و ناخودآگاه. اینکه مولوی می گوید:

ای که میان جان من تلقین شعرم می کنی

گر تن زخم خامش کنم ترسم که فرمان بشکنم

یا حافظ می‌گوید:

در اندرون من خسته دل ندانم کیست که من خموشم و او در فغان و در غوغاست
حکایت از نیرویی الهام بخش و تلقین کننده می‌کند.
خانم سمیرا لواسانی در این تحقیق با نگاهی به مساله الهام در شعر آن را در شعر
شاعران ایران از قرن (۶-۴) جستجو کرده است.
با این که این دوره از شعر دوره ای است که شعر شاعران در حوزه خودآگاه است باز
هم به نتایج جالبی رسیده است و این تحقیق ایشان مقدمه ای است برای تحقیق در سهم
ناخود آگاه در شعر شاعران قرن ۷ و ۸ و شعر دوره‌های بعد بیشتر بازتاب دارد.
دکتر کامل احمدنژاد